

Züheyr Humeydân, *A'lâmü'l-ḥaḍâretü'l-'Arabiyeti'l-İslâmiyye fi'l-'ulûmi'l-esâsiyye ve't-taḥbîkiyye*, Dimaşk 1996, VI, 92-93; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 418-426; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (9th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 401; Abbas el-Azzâvî, *Târîḫü 'ilmi'l-felek fi'l-'Irâk* (nşr. Sâlim el-Âlûsî), Bağdad 1425/2004, s. 567-568; M. Hişâm en-Na'sân, "es-Sefetü, Ramażân b. Şâlih", *Mv.AU*, IX, 611-615.

MAHMUT KAYA

SEHEND

(1923-1979)

Âzerî millî edebiyatının
en önde gelen şairlerinden.

Merâğa'da doğdu. Doğum yılı bazı kaynaklarda 1926 olarak (*Sazımın Sözü*, s. 3) gösterilmekle birlikte kendisini yakından tanıyanlar 1923 tarihini vermektedir. Asıl adı Bulud Karaçorlu'dur. Nisbesini Tebriz'in güneyinde Doğu Azerbaycan'ın en yüksek dağı olan Sehend'den almıştır. Kökleri Akkoyunlu Türkmenleri'nin Karaçorlu oymağına dayanan ailesi Karadağ civarından gelip Merâğa'ya yerleşmiştir. Sehend bulutlu ve yağmurlu bir günde doğduğundan babası Muttalip oğluna Bulud adını koymak istemiş, ancak İran'da Türkçe isim verilmesi yasak olduğu için adı nüfus kütüğüne Behlud şeklinde yazılmış, fakat kendisi hayatı boyunca asıl adını kullanmıştır. İlkokulu Merâğa'da okuduktan sonra geçim sıkıntısı yüzünden tahsiline devam edemedi, ailesinden ve halk kültüründen beslenerek yetişti. 1941'de İran'daki baskı yönetimi Rızâ Şah Pehlevî'nin tahtı oğluna bırakmasıyla geçici olarak sona erince ortaya çıkan demokratik hareketlere katıldı, bu yıllarda şiire ve edebiyata ilgi duyarak ilk şiirlerini yayımladı.

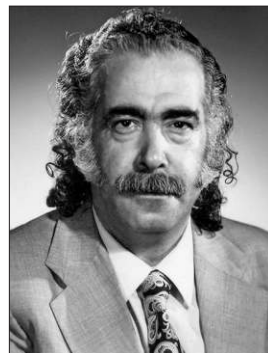
1945'te Güney Azerbaycan'da Pîşeverî başkanlığındaki millî-demokratik harekette yer aldı. Bir yıl kadar süren bu hareket sırasında millî bir hükümet kuruldu, Azerbaycan Türkçesi'nin okutulduğu mektepler açıldı, gazete, dergi ve kitaplar basıldı. Hareketi destekleyen aydınlar Tebriz'de Şairler Meclisi adıyla edebî bir cemiyet oluşturdu. Sehend bu cemiyetin toplantılarına katıldı, edebî tartışmalara, siyasî sohbetlere iştirak etti. Cemiyete mensup sanatçıların eserlerini içeren *Şairler Meclisi* adlı antolojide (Tebriz 1945) Karaçorlu Razi imzasıyla Sehend'in üç şiiri basıldı.

Sehend 1945-1946'da Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Civanlar Teşkilâtı'nda

çalışırken hükümetin Azerbaycan Millî Hareketi'ni 1946'da kanlı bir şekilde bastırması üzerine, birçok aydınla birlikte hapse atıldı. Millî hareketin felâket ve hayal kırıklığıyla sonuçlanması Sehend'i derinden etkiledi, ruhunda kapanmaz yaralar açtı. 1949-1950 yıllarında hapiste iken yazıp da ha sonra geliştirdiği "Araz" ve "Hatire" adlı büyük manzumeleri millî hareketin canlı bir tasviridir, aynı zamanda onun bu yıllardaki acı hâtıralarını kapsar. Bu manzumeler Sehend'in halkçı ve milliyetçi tarafını da yansıtmaktadır. 1951 ayaklanmasından birkaç gün önce hapisten çıkarıldı ve Tahran'a sürgün edildi. Hapiste iken karşılaştığı kötü olaylar, kırgınlıklar ve ihanetler kendisini sarstığından sosyal ve siyasal olaylardan uzak durdu ve kendine mahsus bir yol tuttu, edebî faaliyetlere ağırlık verdi.

Hapiste birlikte olduğu, hayatı boyunca yakın ilişkilerini devam ettirdiği Mehmed Ali Ferzâne ile birlikte Tahran'da aylarca işsiz kalıp zor günler geçirdikten sonra Ali Ferzâne bir noter yanında, Sehend de bir halı dokuma atölyesinde iş buldu. Okuduğu kitaplarla kendini yetiştirmeye ve şiir yazmaya devam etti. 1953'te Tebriz'den Ali Ferzâne'ye bazı kitaplarla birlikte elle kopya edilmiş bir *Dede Korkut* kitabı gönderilince Sehend kitabı okuyup incelemeye başladı. Bu eser ruhunda fırtınalar yarattı. "Araz" ve "Hatire"de denediği hamâsî şiir için daha uygun bir konu buldu. Millî benliği unutturulmuş kendi halkına, ezilmiş, istismar edilmiş milletine Dede Korkut'un gur erkek sesiyle düşüncelerini haykırarak, Azerbaycan toplumunu uyandırmaya çalışacaktır. Eseri nazma çekmeye o günlerden itibaren başladı.

Bu sırada Rızâ Şah Pehlevî de İran'da bir "inkılâb-i sefid" yapma yoluna girdiğinden ülkede geçici, kısmî bir serbestlik görüldü. Güney Azerbaycan Türkleri kendi geçmişleri ve edebiyatları ile daha rahat ilgilenmeye başladılar; küçük edebî cemiyetler oluşturuldu. Ali Ferzâne ve Se-

Sehend

hend, Tahran'daki cemiyetlerde önemli rol oynadı. Sehend, üzerinde çalıştığı Dede Korkut hikâyelerinden yazdığı parçaları bu toplantılarda okuyor ve bir hayli takdir kazanıyordu. 1964'te tamamladığı *Dede Korkud*'dan altı hikâyeyi *Sazımın Sözü* adıyla gizlice bastırdı. İran'da büyük ilgiyle karşılanan bu manzumeler Türkiye'de (Ankara 1980) ve Azerbaycan'da (Bakû 1983) yayımlandı.

Sehend gündüzleri çalışıp geceleri şiir yazarak *Dede Korkut* kitabının diğer hikâyelerini de nazma çekti. Böylece tamamı on iki hikâyeye ve "Gurtarış", "Gurtarışa Gurtarış" adlı iki son sözden ibaret olan eserini bitirmiş oldu. Bu hikâyeler, *Dedem Qorkud'un Dilinden: Qardaş Andı* adıyla İran'dan önce Türkiye'de Dursun Yıldırım tarafından yayımlandı (I-II, Ankara 2002). İran'da ise Behrûz İmânî'nin redaktörlüğünde *Sehend'in Eserleri* adıyla basıldı (I-II, Tebriz 1382 hş./2003). Bu basımda "Kardaş Andı" adlı bölümünde sadece "Uşun Kocaoğlu Seyrek" hikâyesi yer almış, diğer beş hikâyeye "Dedemin Kitabı" ismi verilen bölümde yayımlanmıştı. Kitapta ayrıca "Başka Şiirler" başlıklı altında Sehend'in "Buz Çiçeği", "Armağan" (üç manzume) gibi şiirleri toplandı. M. Ali Ferzâne Sehend'in bunların dışında irili ufaklı, tamam veya yarıda kalmış, Türkçe ya da Farsça birçok şiirinin olduğunu belirtmektedir.

Hayatının son yıllarında tasavvufu ilgilene başlanan Sehend, vahdet-i vücûd nazariyesine büyük ilgi duymuştur. Kuzey Azerbaycanlı eski Fars edebiyatı uzmanı Rüstem Aliyev'in yayımladığı *Nesimî Divanı*'na bu konuda bir mukaddime yazdı. Bir ara İran'a Azerbaycan halk edebiyatı ürünlerini derlemeye giden İlhan Başgöz'e Sehend ve Ali Ferzâne büyük yakınlık gösterdi ve yardım etti. Bu arada bazı aşıkları masraflarını bizzat karşılayarak Tahran'a çağırırdı. 1977 ilkbaharında Bakû'ye gitti, Kuzey Azerbaycanlı edebiyat adamları ve önceden mektuplaştığı dostlarıyla görüştü. Sehend, İran'daki halk ayaklanmasının gittikçe şiddetlendiği, Azerbaycan Türkleri'nin kısmen rahat bir nefes aldığı günlerde 11 Nisan 1979 tarihinde bir kalp krizi neticesinde Tahran'da öldü. İki evliliğinden dört oğlu ve iki kızı dünyaya gelmiştir.

Sazımın Sözü'nde genelde hece vezni kullanılmakla beraber Sehend'in birçok yerde vezne ve kafiyeye riayet etmediği görülür. Her hikâyeye bir giriş, bir de sonuç yazısı vardır. Şair destanların konu ve üslûp özelliklerine sâdik kalmaya çalışmış,

fakat yer yer kendi hayallerini dile getirmekten kurtulamamıştır. Onun Şehriyâr'a yazdığı "Birinci Armağan: Hörmətli Üstad Böyük Şehriyâr'a" adlı dörtlülüklerden oluşan mektubu Şehriyâr tarafından büyük ilgiyle karşılanmış, Şehriyâr da buna cevap olarak "Sehendim" (Sehendiyye) adlı büyük manzumesini kaleme almıştır. Bu mektuplar Güney Azerbaycan şiiirinin şaheserleri arasında yer almıştır. Sehend mektubunda Güney Azerbaycan Türkleri'nin içinde bulunduğu durumu canlı halk diliyle, zengin edebî sanatlarla, oldukça renkli ve gerçekçi bir şekilde tasvir etmiş, Şehriyâr da cevabında sosyal ve siyasal görüşlerini ilk defa açık bir şekilde dile getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehend, *Sazımın Sözü* (haz. Dursun Yıldırım), Ankara 1980, s. 3; a.m.f., *Demdem Qorkud'un Dilinden: Qardaş Andı* (haz. Dursun Yıldırım), Ankara 2002, I, s. XVII; Cevad Heyet, *Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bahış*, Tahran 1349, II, 399-415; Gençali Sabahi, "Halk Şairi Sehend", *Vartıq*, sy. 12, Tahran 1359/1980, s. 36-45; Yavuz Akpınar, "Bulud Karaçorlu Sehend ve Bazı Şiirleri", *EFAD*, sy. 13 (1985), s. 379-399; a.m.f., "Şehriyâr ve Sehend'in Şiirlerinde Azerbaycan", *Türk Edebiyatı*, XVI/191, İstanbul 1989, s. 21-29; a.m.f., "Sehend, Bulud Karaçorlu", *TDEA*, VII, 489-490; Meserret Dirioz, "Sehend, Bulud Karaçorlu", *TA*, XXVIII, 271.

YAVUZ AKPINAR

SEKİREC

(سکیرج)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. el-Ayyâşi b. Abdirrahmân Sekîrec el-Hazrecî el-Ensârî el-Endelûsî el-Fâsî (1878-1944)

Ticâniyye tarikatına dair eserleriyle tanınan Faslı âlim ve mutasavvıf.

1295 Rebülâhirinde (Nisan 1878) Fas'ta doğdu. Kendisi bu tarihi bizzat kaydettiğinden (*Hadîkatü'ünsi*, I, 368) İbn Süde'nin 1290 (*Sellü'n-nişâl*, s. 103), Kaytûnî'nin 22 Cemâziyelâhir 1298 (22 Mayıs 1881; *Mu'cem*, s. 157, 158), Kabbâc'ın 2 Cemâziyelâhir 1295 (2 Haziran 1878; *el-Edebü'l-'Arabî*, I, 56) şeklinde verdikleri tarihler yanlış olmalıdır. Ataları Endülüs'ün fethi sırasında oraya yerleşmiş, daha sonra Tanca, Tıtvân ve Fas'a göç etmiştir. Endülüs'te önce Gırnata yakınındaki Sekîrî (Esquiles) dağı çevresini yurt edinen ataları bu kelimeyi Sekîrec şeklinde telaffuz etmiş ve buraya nisbetle anılmışlardır. Babasını ve kendisini yakından tanıyan Abdülkebir b. Hâşim el-Kettânî (*Zehretü'l-âs*, I, 496) ve onunla görüşüp kendisinden faydalandığını söyleyen Abdüsselâm b. Abdülkâdir

İbn Süde lakabını Sekîrec (Skîrec), Ziriklî ve Cemîl Ebü'n-Nasr Sükeyric olarak yazmakta, torunu tarafından kendi adına açılan "skiredj" başlıklı web sitesinde de bazı Arapça başlıklarda Sükeyric kullanılmakta, Batı kaynaklarında her iki şekline de rastlanmaktadır.

Fas şehrindeki Câmîatü'l-Karaviyyîn'de öğrenim gören Sekîrec aralarında İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, Muhammed Abdülhay el-Kettânî, Ahmed b. Tâlib İbn Süde ve Muhammed b. Abdülkâdir İbn Süde'nin de bulunduğu Fas âlimlerinden ders okudu. Hocalarından aynı zamanda Ticâniyye tarikatına mensup olan Ahmed b. Muhammed el-Abdelâvî başta olmak üzere Abdullah b. İdrîs el-Bekrâvî, Muhammed b. Muhammed b. Abdüsselâm Kennûn, Abdülkerîm b. Arabî Bennis vasıtasıyla bu tarikata intisap ederek irşad icâzeti aldı. Câmîatü'l-Karaviyyîn'de bir süre fıkıh dersi verdi. 1909'da Tanca'da Dârü'n-niyâbe'de kâtiplik ve ağabeyi Muhammed Sekîrec'in çalıştığı İdâretü'l-Murâkabe'de ikinci kâtiplik yaptı. 1911'de Ticâniyye şeyhi olan arkadaşı Habîb b. Abdülmelik el-Vehrânî'yi ziyaret için Cezayir'in Vehrân şehrine yaptığı seyahatten sonra Fas'a ve oradan tekrar Tanca'ya döndü. Tanca'da bir süre şehrin yöneticisi Muhammed ez-Zükkârî'nin yanında müşavirlik ve mahkeme kâtipliği görevinde bulundu, ardından Fas şehri vakıflar nâzirliğine tayin edildi (1914). Bu görevde iken 1916'da Hicaz'da kendisini Arap ülkelerinin kralı ilân eden Şerîf Hüseyin'i tebrik için Fas Kralı Mevlây Yûsuf b. Hasan tarafından gönderilen heyete başkanlık etti. Döndükten sonra Haremeyn-i Şerîfeyn Vakıfları Cemiyeti üyeliğine getirildi. Vücd kadılığı (1919-1922), Rabat Yüksek Mahkemesi üyeliği (1922-1924), Cedîde (1924-1928) ve Setât (1928-1944) kadılığı görevlerinde bulundu. 1926'da Paris Camii'nin açılış törenine katılarak bir konuşma yaptı. 1933'te hacca gidiş ve dönüşünde uğradığı Kahire'de Ticâniyye müntesipleri kendisi için büyük karşılama törenleri düzenledi ve bu vesileyle bir kitap hazırlandı. Setât kadısı iken Haremeyn-i Şerîfeyn Vakıfları Cemiyeti'yle ilgili olarak Cezayir'e gerçekleştirdiği yolculuğun ardından hastalanıp tedavi için Merakeş'e gitti. Ancak beş gün sonra 12 Ağustos 1944 tarihinde hastahane'de vefat etti ve Kâdî İyâz'ın türbesinde defnedildi. Güçlü bir edip ve şair, çok yönlü velud bir âlimdi. Küçük-büyük 150'den fazla eser telif etmiştir. Eserlerinin önemli bir kısmı Ticâniyye tarikatıyla

ilgili olup Ticâniyye konusunda onun kadar eser yazan başka bir kimsenin bulunmadığı kaydedilir.

Eserleri. Tasavvuf. 1. *el-Kevkebü'l-vehhâc li-tavzîhi'l-minhâc fî şerhi Dürreti't-tâc ve 'ucâleti'l-muhtâc*. Hocası Abdülkerîm Bennis'in Ticâniyye tarikatına dair eserinin şerhidir (Tunus 1318). **2.** *Keşfü'l-hicâb 'ammen telâkâ ma'a's-Şeyh et-Ticânî mine'l-aşhâb* (Fas 1325, 1340; nşr. Muhammed Hâfiz el-Misrî, Kahire 1381/1962; Beyrut 1999; nşr. Muhammed er-Râdî Kennûn el-Hasenî el-İdrîsî, Rabat 2012). Müellif yaklaşık 200 kişi hakkında bilgi verdiği bu eserine 538 biyografinin yer aldığı *Ref'u'n-nikâb ba'de Keşfi'l-hicâb* adıyla bir zeyil yazmıştır (I-II, Tıtvân, ts.; nşr. İdrîs el-İrâkî el-Hasenî, III-IV, Rabat 1390-1395/1971-1975). **3.** *Me'âli'u'l-esrâr li-medâriki'l-aşrâr* (Fas 1328). Ahmed et-Ticânî'nin Hz. Peygamber'den aldığı kabul edilen "Salâtü'l-fâtihi li-mâ uğlika" adlı salavatının şerhi olup manzum ve mensur hiçbir kelimesinde noktalı harf kullanılmamıştır. **4.** *en-Nefe-hâtü'r-rabbâniyye fi'l-emdâhi't-Ticâniyye* (Fas 1333). **5.** *es-Sihrü'l-Bâbilî el-müvecceh li'l-'Ârif et-Tâdilî*. Derkâviyye şeyhi Muhammed b. Ali et-Tâdilî er-Rabâtî'ye hitaben yazılan tasavvufu ilgili bir risâledir (İskenderiye 1347). **6.** *es-Sırrü'r-rabbânî fi reddi türuhâti İbn Mâyâbâ el-'ânî elletî tebeccağa bihâ fi te'lifihi Müştehe'l-hârii'l-cânî*. Moritanyalı âlim Muhammed Hıdır İbn Mâyâbâ eş-Şinkî'tî'nin *Müştehe'l-hârii'l-cânî fi reddi zelekâti't-Ticânî el-cânî* adlı eserinde (Abdel Wedoud Ould Cheikh, s. 134-143) Şeyh Ahmed et-Ticânî'ye ve tarikatına yönelttiği eleştirilere cevaptır (I-II, Dârülbeyzâ 1356-1357; eser için bk. Ahmed el-Ezmî, II, 295-299). **7.** *el-Hicâretü'l-mahtıyye li-kesri Mir'âti'l-mesâvi'l-vahtıyye*. Çağdaş İbnü'l-Muvakkıt el-Merrâküşî'nin tasavvuf ehlini eleştirdiği *er-Rihletü'l-Merrâküşıyye* (*Mir'âti'l-mesâvi'l-vahtıyye*) adlı eserine manzum bir reddiyedir (I-II, Fas 1356-1357). **8.** *el-İmânü's-şahîh fi'r-red 'alâ mü'ellifi'l-Cevâbi's-şarih*. Muhammed Hasan el-Hacvî ile Abdülhamîd b. Bâdîs'in Ticâniyye tarikatıyla ilgili Arnavutluk müslümanlarının sorduğu bazı sorulara cevap vererek (Jamil M. Abun-Nasr, s. 179-180; Ahmed el-Ezmî, II, 301-304) bu tarikat mensuplarını hatalı buldukları hususlarda eleştirdikleri *el-Cevâbü's-şarih fi beyâni mu'ddetti't-şarîkati't-Ticâniyye li'l-İslâmî's-şahîh* adlı esere cevap olarak yazılmıştır (Tunus 1357). **9.** *eş-Şırâtü'l-mustaķim fi'r-red 'alâ*